

*Виноградова А. І.,**кандидат юридичних наук, асистент кафедри правосуддя**юридичного факультету**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Анотація. У статті проаналізовано вплив інформаційних технологій на модернізацію принципів цивільного судочинства на прикладі гласності судового процесу. Продемонстровано домінуючі позиції інформаційних технологій у контексті оновлення цивільного процесуального законодавства. Наголошено, що їх потенціал повинен співвідноситися з процесуальними гарантіями цивільного процесу. Зроблено висновок, що у сучасному суспільстві інформаційні технології є засобом модернізації принципів цивільного судочинства.

Ключові слова: принципи цивільного процесу, інформаційні технології, гласність судового процесу, відкритість розгляду справи, судовий процес.

Постановка проблеми. Доба інформаційного суспільства визначає особливу цінність інформації у всіх без винятку суспільних процесах. Інформація – це субстанція, що пронизує всі сфери людської діяльності: є її ресурсом, продуктом, засобом тощо. Інформація спонукає до розвитку науки, техніку, економіку. Вона зумовлює виникнення нових знань, форм, методів, правил поведінки з нею. Наразі інформаційні технології (далі – ІТ), під якими розуміють процеси, що використовують сукупність засобів і методів збору, накопичення, обробки і передачі даних (первинної інформації) для отримання оновлених даних про стан об'єкта, процесу або явища (інформаційного продукту) [1], стали невід'ємною частиною всіх сфер життєдіяльності. Не є винятком і сфера судового захисту прав, свобод та інтересів громадян, яка за останні роки помітно еволюціонувала, використовуючи ряд прогресивних нововведень, які дозволили посилити її потенціал.

Доведено, що використання новітніх ІТ у діяльності державних органів сприяє оптимізації та раціоналізації їх діяльності, зменшуючи навантаження на кадри, спрощуючи процеси обробки інформації тощо. Проте у сфері судової влади вони розвивають не лише організаційний аспект її діяльності. Як слушно з цього приводу зазначає О.С. Ткачук, «ІТ вплинули <...> і на традиційні процесуальні цінності та їх сприйняття суспільством. Їх застосування у цивільному процесі трансформувало сутнісний зміст багатьох основоположних засад здійснення правосуддя, як-то: гласність, публічність, безпосередність, своєчасність та ін.» [2, с. 503].

Саме цей контекст становить для нас особливий інтерес, оскільки розвиток принципів цивільного судочинства є визначальним щодо всіх інших його інститутів. Тож закономірно, що тематиці, пов'язаній із принципами цивільного процесу, приділено увагу багатьох авторів, зокрема таких, як В.В. Городовенко, О.С. Захарова, В.А. Кройтор, Д.Д. Луспеник, В.В. Комаров, Н.Ю. Сакара, О.С. Ткачук, О.З. Хотинська-Нор та ін.

Метою публікації є науковий аналіз впливу ІТ на модернізацію принципів цивільного судочинства, розвиток їх змістовного навантаження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першочергово варто зауважити, що модернізація (від англ. modern – сучасний, передовий, оновлений) означає зміни, удосконалення певного інституту, функції, системи тощо відповідно до більш сучасних вимог і смаків [3]. Тому модернізацію принципів цивільного судочинства варто розглядати під кутом зору вимог сучасного суспільства, яке, як ми зазначали вище, розвивається шляхом масштабних процесів споживання та вироблення інформації. За деякими даними, за п'ять попередніх років людством було вироблено інформації більше, ніж за всю попередню історію. Обсяг інформації в світі зростає щорічно на 30%. Крім того, як зауважив А.Ю. Малєєв, в усіх видах судочинства ми маємо справу з інформаційним процесом, який характеризується єдиними закономірностями для усіх юрисдикцій. Сучасний інструментарій, платформа, яка об'єднує усе різноманіття, – мережеві ІТ [4]. Тож можемо припустити, що принципи цивільного судочинства, як його вихідні засади, основи, повинні враховувати, охоплювати та використовувати потенціал ІТ.

Аби довести або спростувати цю гіпотезу, звернемося до змістовного аналізу оновленого принципу гласності у цивільному судочинстві, який серед інших, законодавчо закріплених засад, є уособленням і акумулятором інформаційної складової частини судового процесу. Говорячи про оновлений принцип гласності, ми маємо на увазі його нормативне вираження у новій редакції Цивільного процесуального кодексу України (далі – проект ЦПК) [5].

Перше, що звертає на себе увагу, це «масштаб» ст. 7 проекту ЦПК, яка розкриває зміст гласності судового процесу у 19 частинах, передбачаючи як її традиційні складники, так і ряд новацій.

Традиційно гласність судового процесу тлумачиться крізь призму таких постулатів, як відкритий і усний розгляд справ, вільний доступ до зали судових засідань, вільний доступ до судових рішень, відкритість інформації щодо справи тощо. Ці характеристики також еволюціонували під впливом різного роду факторів. В.В. Городовенко з цього приводу зазначає, що у різні часи принцип гласності пов'язували із різними обставинами: ототожнювали гласність із доступністю судових актів для ознайомлення всіма зацікавленими особами та публікою; доступом до судових дій особам, які не беруть участі у справі; розрізняли гласність для сторін і для публіки [6]. Наразі у процесуальний зміст засади гласностікладають такі елементи: відкритий судовий розгляд, який є основним елементом змісту гласності судового розгляду цивільних справ; обов'язкове повідомлення про час і місце розгляду справи; повне фіксування судового розгляду цивільних справ технічними засобами; підстави та загальний порядок здійснення розгляду цивільної справи у закритому судовому засіданні; прилюдне оголошення рішень та ухвал, якими закінчується розгляд справи [7].

Слід зауважити, що у вітчизняному цивільному судочинстві зазначені положення ретранслюють загальновізантійські, фундаментальні гарантії, які властиві усім правовим системам. Так, у Принципах транскордонного цивільного процесу (Principles of Transnational Civil Procedure), які були створені спільно Американським інститутом права (ALI) та Міжнародним інститутом уніфікації приватного права (UNIDROIT) у 2004 р. і які вважаються найбільш вдалою спробою гармонізації фундаментальних принципів цивільного процесу, стосовно гласності (мовою цього документа – публічності) судочинства зазначено таке:

«20.1. За загальним правилом, усні слухання, в т. ч. слухання, у яких надаються докази та оголошуються судові рішення, є відкритими. На основі консультацій зі сторонами суд може розпорядитися про проведення всіх або частини слухань у закритому судовому засіданні в інтересах правосуддя, суспільної безпеки чи охорони приватного життя.

20.2. Судові справи та протоколи судових засідань є відкритими або повинні бути іншим чином доступні особам, які мають законний інтерес, або звернулися з обґрунтованим запитом відповідно до закону суду.

20.3. Якщо судочинство є відкритим, суддя може розпорядитися про проведення його частини в закритому судовому засіданні в інтересах правосуддя, суспільної безпеки чи охорони приватного життя.

20.4. Судові рішення, включаючи мотивувальну частину, і, за загальним правилом, інші судові постанови повинні бути доступні для громадськості» [8].

Тож ці положення слід вважати стандартами, які реалізуються за допомогою різних механізмів. Такими, зокрема, можуть бути: а) приписи щодо поведінки (дії, утримання від дії, заборони) суду та учасників судового процесу; б) використання ІТ. Прикладом першого є норми, які встановлюють правила поведінки у судовому засіданні, а також із судовою інформацією. Так, відповідно до ч. 2 ст. 7 проекту ЦПК, будь-яка особа має право бути присутньою у відкритому судовому засіданні. Відповідно до ч. 3, суд може видалити з зали судових засідань осіб, які перешкоджають веденню судового засідання, здійсненню прав або виконанню обов'язків учасників судового процесу або судді, порушують порядок у залі суду. Суд надає дозвіл на трансляцію судового засідання, а також може заборонити або обмежити її. Оголошення у судовому засіданні особистих паперів, листів, записів телефонних розмов, телеграм та інших видів кореспонденції може відбуватися за згодою осіб, визначених ЦК України (ч. 9 ст. 7 проекту ЦПК). Відповідні приписи містяться й у інших положеннях зазначеної статті.

Водночас ряд норм, які охоплює ст. 7 проекту ЦПК, свідчать, що сучасне трактування змісту принципу гласності цивільного судочинства неможливе без згадки про використання новітніх ІТ у судовій діяльності. Першочергово йдеться про можливість: проведення у залі судового засідання фотозйомки, відео- та аудіозапису з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів (ч. 4 ст. 7); проведення судового засідання в режимі відеоконференції та трансляції в мережі Інтернет (ч. 5 ст. 7); повне фіксування перебігу судового засідання за допомогою відео та (або) звукозаписувального технічного засобу (ч. 15 і 16 ст. 7) тощо.

Окремі положення вказують на домінуючу роль ІТ у забезпеченні гласності судового процесу. Так, наприклад, передбача-

ється, що якщо всі учасники справи беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, транслявання перебігу судового засідання в мережі Інтернет здійснюється в обов'язковому порядку. Крім того, передбачається пряма можливість осіб, присутніх у залі судового засідання, а також представників засобів масової інформації проводити у залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис із використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, встановлених ЦПК.

Водночас необхідно розуміти, що використання потенціалу ІТ повинно бути співмірним із цивільними процесуальними гарантіями, під якими розуміють визначену законодавством систему забезпечення виконання процесуальних норм органами судової влади, іншими особами для забезпечення реалізації права на судовий захист в порядку цивільного судочинства [9]. Іншими словами, ІТ не повинні перешкоджати чи шкодити перебігу судового процесу, реалізації прав його учасників. Тому нормативний зміст принципу гласності у цивільному судочинстві також передбачає правила застосування ІТ, зокрема:

1) трансляція судового засідання здійснюється з дозволу суду;

2) суд може визначити місце в залі судового засідання, з якого мають проводитися фотозйомка, відеозапис;

3) проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, а також трансляція судового засідання не повинні створювати перешкоди у веденні засідання і здійсненні учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав;

4) якщо суд дійде висновку, що фото-, кіно-, теле- чи відеозйомка, а також транслявання перебігу судового засідання по радіо і телебаченню, в мережі Інтернет заважають ходу судового процесу, суд може заборонити або обмежити їх проведення;

5) не допускається використання систем відеоконференцій зв'язку та транслявання перебігу судового засідання в мережі Інтернет у закритому судовому засіданні;

6) особи, присутні у залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відеозапис, транслявання проголошення рішення по радіо і телебаченню, в мережі Інтернет, якщо судові рішення оголошуються прилюдно.

Також слід зауважити, що використання ІТ у судовому процесі в контексті тлумачення принципу гласності, на нашу думку, хоча й набуває дедалі більшої ваги, проте все ж таки має допоміжний характер, оскільки першочергово є засобом досягнення мети – відкритості, у широкому сенсі – доступності судового процесу.

Хоча безпосередньо у ст. 7 проекту ЦПК згадуються лише такі ІТ, як Інтернет, відеоконференцій зв'язок, фотозйомка, відеозапис, їх не можна вважати вичерпними, оскільки на забезпечення гласності цивільного судочинства спрямовані також інші ІТ, що апробовані часом і сприяли розвитку не лише принципу гласності, а й інших засад цивільного судочинства. Йдеться про Єдиний державний реєстр судових рішень (ЄДРСР), створений відповідно до Закону України «Про доступ до судових рішень», і автоматизовану систему документообігу суду (АСДС), яка найближчим часом повинна трансформуватися у Єдину судову інформаційну (автоматизовану) систему. На нашу думку, саме ці ІТ справили найбільш прогресивний вплив і на розвиток судових процедур, і на організацію судової діяльності, і на модернізацію принципів загалом процесуального права. Тому хотілося б зупинитися на такому.

1. Як зазначено вище, доступність громадськості до судових рішень є загальновизнаним стандартом у забезпеченні гласності судового процесу. І використання ІТ у цьому контексті є необхідною умовою. Відповідно до рекомендації № R (95) 11 КМРЄ державам-членам щодо відбору, обробки, представлення та архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах, завданням автоматизованих пошукових систем інформації про судову практику є: 1) полегшувати працю правників шляхом швидкого забезпечення їх повною та сучасною інформацією; 2) надавати інформацію всім особам, які виявляють безпосередній або опосередкований інтерес до судової практики; 3) швидше поширювати інформацію про нові судові рішення, особливо у сферах права, які розвиваються; 4) розповсюджувати інформацію про більшу кількість судових рішень, які стосуються як питань права, так і питань фактів (наприклад, про суми компенсацій чи аліментів, строк позбавлення волі тощо); 5) сприяти єдності судової практики (надійності права – «Rechtssicherheit») без привнесення в неї елементу закоснілості; 6) дозволити законодавцям аналізувати практику застосування законів; 7) полегшити наукові дослідження в сфері судової практики; 8) надавати інформацію в статистичних цілях [10].

Зазначеним завданням відповідає мета ЄДРСР, визначена Законом України «Про доступ до судових рішень», – забезпечення відкритості діяльності судів загальної юрисдикції, прогнозованості судових рішень та сприяння однаковому законодавству [11].

Враховуючи, що протягом часу функціонування ЄДРСР ця інформаційна система неодноразово удосконалювалася як із позиції змістовного наповнення, так і з позиції програмного забезпечення, наразі можна констатувати, що вона забезпечує реалізацію принципів гласності та відкритості судового процесу, незалежності суддів, єдності судової практики та багатьох інших основоположних засад.

2. АСДС у судову діяльність було впроваджено з метою реалізації ідеї автоматизованого діловодства та електронного документообігу. Проте основне її призначення, за словами В.В. Городовенка, – визначення персонального складу суду для розгляду конкретної справи. Ця ІТ також покликана забезпечувати: 1) об'єктивний і неупереджений розподіл справ між суддями з додержанням принципів черговості, рівної кількості справ для кожного судді, вірогідності з урахуванням його завантаженості, спеціалізації, а також вимог процесуального закону; 2) надання фізичним і юридичним особам інформації про стан розгляду справ, у яких вони беруть участь; 3) централізоване зберігання текстів судових рішень та інших процесуальних документів; 4) підготовку статистичних даних; 5) реєстрацію вхідної та вихідної кореспонденції й етапів її руху; 6) видачу судових рішень і виконавчих документів на підставі наявних в автоматизованій системі даних щодо судового рішення й реєстрацію заяви особи, на користь якої воно ухвалено; 7) передачу справ до електронного архіву [12, с. 439–439]. Погоджуючись із ним, констатуємо, що АСДС сприяє реалізації

щонайменше принципів незалежності суддів, гласності судового процесу, розумності строків розгляду справи.

Висновки. Із наведеного вище випливає, що використання ІТ у цивільному судочинстві сьогодні є невід'ємним елементом реалізації принципів цивільного процесу.

Наостанок зауважимо, що ІТ у цивільному судочинстві є необхідною умовою його динамічності, забезпечуючи відповідність суспільним потребам і вимогам. Вони виступають засобом модернізації принципів цивільного судочинства, розвиваючи їх сутнісний зміст і сприяючи появі нових гарантій їх реалізації.

Література:

1. Андрощук О.В., Кондратенко Ю.В., Головченко О.В., Ворона Т.О., Петрушен М.В. Інформаційні технології та їх вплив на розвиток суспільства. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. 2014. № 1. С. 42–47.
2. Ткачук О.С. Проблеми реалізації судової влади у цивільному судочинстві: монографія. Х.: Право, 2016. 600 с.
3. Кампо В.М. Конституційний Суд України як суб'єкт та об'єкт модернізації судової влади. Конституційні аспекти судової реформи в Україні: Матеріали науково-практичної конференції. 24–25 березня 2011 р. С. 33–42.
4. Малєєв А.Ю. Уніфікація судових процедур як прояв зміни інформаційної парадигми. Актуальні проблеми судового права: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Івана Сторовича Марочкіна (Харків, 20 квітня 2017 р.): у 2 т. / редкол.: Л.М. Москвич та ін. Харків: Право, 2017. Т. 1. С. 91–96.
5. Проект Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів № 6232 від 23 березня 2017 р. у редакції від 13 липня 2017 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415.
6. Городовенко В.В. Принцип гласності та відкритості у вітчизняному судочинстві: проблеми реалізації. Вісник Верховного Суду України. 2011. № 9. С. 38–43.
7. Кройтор В.А. Процесуальний зміст принципу гласності цивільного судочинства. Форум права. 2011. № 3. С. 419–427. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11kvagcc.pdf>.
8. ALI. Principles of Transnational Civil Procedure. URL: <http://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/ali-unidroitprinciples-e.pdf>.
9. Захарова О.С. Процесуальні гарантії в цивільному процесі. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2010. Вип. 83. С. 32–34.
10. Рекомендація № R (95) 11 КМРЄ державам-членам щодо відбору, обробки, представлення та архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах, ухвалена 11 вересня 1995 р. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B).
11. Закон України від 22 грудня 2005 р. «Про доступ до судових рішень». Голос України. 2006. № 7.
12. Городовенко В.В. Принципи судової влади: монографія. Х.: Право, 2012. 448 с.

Виноградова А. И. Информационные технологии и модернизация принципов гражданского судопроизводства

Аннотация. В статье анализируется влияние информационных технологий на модернизацию принципов гражданского судопроизводства на примере принципа гласности судебного процесса. Показано доминирующие позиции информационных технологий в контексте обновления гражданского процессуального законодательства. Обосновано, что их потенциал должен соотноситься с процессуальными гарантиями гражданского процесса. Сделан вывод, что в современном обществе информационные технологии являются средством модернизации принципов гражданского судопроизводства.

Ключевые слова: принципы гражданского процесса, информационные технологии, гласность судебного процесса, открытость рассмотрения дела, судебный процесс.

Vynohradova A. Information technology and modernization of the principles of civil proceeding

Summary. The article shows the results of scientific analysis of the impact of information technology on the modernization of the principles of civil proceeding on the example of the publicity of the judicial process. Demonstrated a dominant position of information technologies in the context of renewal of the civil procedural law. Stressed that their potential should correlated with procedural guarantees of the civil process. Author concludes that in modern society information technology is a means of upgrading the principles of civil proceedings.

Key words: principles of civil process, information technology, publicity of the judicial process, openness of proceedings, litigation.